

खंडाळा विभाग शिक्षण समिती संचालित,
सुशिला शंकरराव गाढवे महाविद्यालय खंडाळा

भूगोल विभाग

“म्हावशी गावातील मूलभूत सेवा सुविधांचा अभ्यास”

शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

विद्यार्थ्यांचे नाव :

बी.ए.भाग 3

रोल नं :

परीक्षा नं :

मार्गदर्शक

प्रा. लिमण एस.डी.

प्रकल्पाचे वर्ष : 2021 ते 2022

अनुक्रमणिका

अ.नं.	शीर्षक	पान नं.
1	प्रमाणपत्र	
2	ऋणनिर्देश	
3	सर्वेक्षणाची भौगोलिक पार्श्वभूमी	
4	आराखडा	
5	अभ्यास क्षेत्र	
6	मूलभूत सेवा सुविधा	
7	समस्या	
8	उपाय	
9	निष्कर्ष	
10	संदर्भ सूची	

KHANDALA VIBHAG SHIKSHAN SAMITI'S
SUSHILA SHANKARRAO GADHAVE
MAHAVIDYALAYA KHANDALA

Department Of Geography

CERTIFICATE

Exam Seat No :

This is Certify that Miss/Mr..... B.A.III
class has satisfactory completed **Journal/Survey Report/Tour Report**
as per academic year of 2021-2022 as this report represent his/her
bonafide work.

Place : Khandala

Date :

Sub Incharge

Examiner

Head Of Department

ऋणनिर्देश

शिवाजी विद्यापीठाच्या बी.ए. भाग 3 भूगोल (स्पेशल) या विषयाच्या सन 2021-2022 या शैक्षणिक वर्षापासून बदललेल्या नवीन सुधारित अभ्यासक्रमानुसार खंडाळा विभाग शिक्षण समिती संचालित, सुशिला शंकरराव गाढवे महाविद्यालय खंडाळा ता. खंडाळा जि. सातारा येथील भूगोल विभागाने आयोजित केलेल्या म्हावशी ता. खंडाळा येथील ग्रामसर्वेक्षणाचा अहवाल सादर करताना मला फार आनंद होत आहे.

आज जगातील विविध प्रदेशात अनेक प्रकारच्या समस्या तेथील वास्तव्य करणाऱ्या लोकांना भेडसावतात. उदा. नैसर्गिक आपत्तीच्या समस्या, प्रदूषण, नागरी समस्या, तसेच आर्थिक सामाजिक समस्या, लोकसंख्या वाढ इ. महाराष्ट्रात लोकसंख्या वाढीबरोबरच अनेक समस्यांना लोकांना तोंड द्यावे लागत आहे. म्हावशी येथील लोकांच्या समस्या तसेच अडचणी जाणून घेण्यासाठी आम्ही म्हावशी ता. खंडाळा जि. सातारा येथील ग्रामसर्वेक्षण यशस्वी केले. या सर्वेक्षणासाठी आम्हाला प्र.प्राचार्या डॉ. प्रतिभा पाटणे यांची प्रेरणा मिळाली त्यामुळे आम्ही त्यांचे आभारी आहोत.

भूगोल विभागाच्या प्रा.लिमण सुषमा यांचे ग्रामसर्वेक्षणात व अहवाल लिखाण कार्यासाठी सहकार्य व मार्गदर्शन मिळाले. याबद्दल मी त्यांचे आभार व्यक्त करते.

सामाजिक, आर्थिक सर्वेक्षण अहवाल लिहिताना आमचे गटप्रतिनिधी यांचे सहकार्य लाभले तसेच सर्वेक्षणात प्रत्यक्ष व अप्रत्यक्ष सहाय्य केल्याबद्दल म्हावशी येथील ग्रामसेवक, सरपंच व ग्रामस्थ यांचे ही मनपूर्वक आभार.

प्रकरण पहिले : सर्वेक्षणाची भौगोलिक पार्श्वभूमी

ग्रामसर्वेक्षणाचे महत्व :

भूगोल विषयात क्षेत्र अभ्यासाला अनन्य साधारण महत्व आहे. गावाच्या विकासावर परिणाम करणाऱ्या नैसर्गिक घटकांचा अभ्यास आर्थिक समस्या , सामाजिक समस्या यांचा अभ्यास फक्त पुस्तकातच होत असतो. विविध प्रदेशांचा अभ्यास केल्यास तेथील मानवी जीवन व भौतिक पर्यावरणाचा सहसंबंध अनुकूल तर काही ठिकाणी प्रतिकूल असतो. तरी सुद्धा मानव त्या परिस्थितीशी मिळते जुळते घेतो. आपला जीवनक्रम समजण्यासाठी भूगोलाच्या अभ्यासात सर्वेक्षण अभ्यासाला फारच महत्व आहे. सर्वेक्षण अभ्यासात भुपृष्ठावरील नैसर्गिक व सांस्कृतिक घटकांच्या निरीक्षणाचा अभ्यास होतो. त्यामुळे भूगोलाच्या विद्यार्थ्यांना भौगोलिक परिस्थिती व मानवी जीवन यांचा संबंध स्पष्ट करणे आवश्यक आहे. सर्वेक्षण संबंधित खेड्यात गेल्याशिवाय त्याला सर्वेक्षणाचा सहसंबंध स्पष्ट करता येत नाही. त्यामुळे सर्वेक्षणाला खेड्यात जाऊन विविध माहिती मिळवण्यासाठी सर्वेक्षण करणे आवश्यक आहे.

खंडाळा तालुक्यातील म्हावशी या ठिकाणी ग्रामसर्वेक्षण करण्यात आले. सर्वेक्षणाचा अभ्यास करताना आर्थिक , सामाजिक , शैक्षणिक , लोकसंख्या, गावपातळीवरील समस्या , जन्मदर व मृत्युदर व त्यामध्ये आढळणारी अभिक्षेत्रीय भिन्नता यांमध्ये असणारा कार्यकारण संबंध शोधून काढण्याचा प्रयत्न केला जातो. ग्रामसर्वेक्षणात राजकीय परिस्थितीचा ही अभ्यास अंतर्भूत करण्यात येतो. म्हणूनच भूगोलाच्या अभ्यासात ग्रामसर्वेक्षणाला अनन्य साधारण महत्व आहे.

स्थान

सर्वेक्षण गाव , व म्हावशीचे स्थान :

आम्ही सर्वेक्षणास निवडलेल्या गावाचे स्थान हे सातारा जिल्ह्यातील खंडाळा तालुक्यात बसले आहे. म्हावशी हे सातारा जिल्ह्यातील खंडाळा तालुक्यातील एक गाव आहे. ते पश्चिम महाराष्ट्र विभागातील आहे. म्हावशी हे गाव खंडाळा येथून 04 कि.मी. आहे. म्हावशी गावपासून मोर्वे 03 कि.मी., शिवाजीनगर 04 कि.मी., बावडा 04 कि.मी. व घाटदरे 05 कि.मी. अंतरावर आहेत.

वाई , सासवड, फलटण, सातारा ही म्हावशी जवळील शहरे आहेत. म्हावशी गावपासून 10 कि.मी. अंतरावर लोणंद रेल्वे स्टेशन आहे. गावचे क्षेत्रफळ 6215 हेक्टर आहे. गावात विविध कार्यकारी सोसायटी आहेत.

अभ्यास क्षेत्र

सह्याद्री डोंगर रांगांचा वारसा लाभलेले आणि इंडस्ट्रीयल झोन मध्ये असणारे खंडाळा तालुक्यातील खंडाळा पासून 04 कि.मी. अंतरावर असणारे म्हावशी हे गाव आहे. गावची लोकसंख्या सन 2011 मध्ये 824 इतकी असून पुरुषांची संख्या 426 व स्त्रिया 388 असून घरांची संख्या 184 इतकी आहे. म्हावशी गावचे एकूण क्षेत्रफळ 6215 हेक्टर आहे. गावात समाजमंदिर, प्राथमिक शाळा, चावडी, व्यायामशाळा, वाचनालय, सोसायटी, बालवाडी व बसस्थानक आहेत. म्हावशी मध्ये सर्वेक्षण करताना खालील गोष्टी साध्य करण्यात आलेल्या आहेत.

1. निसर्गाचा समतोल साधणे.
2. आपापसात सुसंवाद साधणे .
3. गुटखा बंदी , दारू बंदी इ .गावातील व्यसनातील खर्च .
4. कुटुंब नियोजनात सहभाग .
5. पाणी व्यवस्थापन, शुद्ध पाणी पुरवठा, सांडपाण्याचा परस बागेसाठी वापर.
6. घर तिथे शौचालय सार्वजनिक वापर.
7. शेती समस्यावरील उपाय .
8. सांस्कृतिक कार्यक्रमात सहभाग.
9. निर्मल ग्राम व व्यसनमुक्त गाव. निर्मल ग्राम पुरस्कार 2007 साली मिळाला आहे.
10. गावच्या यात्रेवेळी सामाजिक एकोपा निर्माण करणे .
11. घनकचरा व्यवस्थापन
12. पाण्याचे मीटर
13. पोस्टर वॉलपेपर, पेंटिंग प्रेझेंटेशन

ग्रामसर्वेक्षणाची उद्दिष्टे:

मानवी भूगोल ही भूगोलाची महत्वाची शाखा आहे. लोकसंख्या भूगोलाचे गतिमान स्वरूप आणि काळाची गरज लक्षात घेऊन बी.ए. भाग 3 पेपर नंबर 14 मध्ये ग्राम सर्वेक्षण अभ्यासक्रमात घेण्यात आले. गावपातळीवरील अनेक समस्यांचा अभ्यास सर्वेक्षणात करण्यात आला. त्यानुसार खालील उद्दिष्ट्यांना अनुसरून म्हावशी गावाचे सर्वेक्षण करण्यात आले.

1. गावातील कुटुंबे व कुटुंबातील एकूण सदस्य संख्या अभ्यासणे.
2. म्हावशी गावातील शैक्षणिक सोयीचा अभ्यास करणे.
3. कुटुंबातील सुखसोयीचा अभ्यास करणे.
4. गावातील साक्षरतेची पातळी अभ्यासणे.
5. येथील ग्रामसमस्या भविष्यकालीन योजना अभ्यासणे, गावातील लोकांच्या शेतीविषयक अभ्यास करणे.
6. व्यवसाय संरचना अभ्यासणे.
7. कुटुंबाचे वार्षिक उत्पन्न अभ्यासणे.
8. गावातील लिंग गुणोत्तर अभ्यासणे.
9. लोकसंख्येच्या वयोरचनेचा अभ्यास करणे.
10. गावातील सामाजिक परिस्थितीचा अभ्यास करणे.
11. समस्या वरील उपाय योजना सुचविणे, पाणी पुरवठ्यांचा अभ्यास करणे.

ग्रामसर्वेक्षणाच्या अभ्यास पद्धती :

म्हावशी गावाच्या सर्वेक्षण उद्दिष्टांची पूर्तता करण्यासाठी माहिती गोळा करताना पुढील अभ्यास पद्धतीचा अवलंब करण्यात आला.

अ) प्राथमिक माहिती :

सर्वेक्षणात माहिती गोळा करण्यासाठी भूगोल विभागाने तयार केलेल्या प्रश्नावलीच्या आधारे प्रत्येक कुटुंबाच्या घरी जाऊन मुलाखती घेण्यात आल्या. त्याद्वारे वरील उद्दिष्टांना अनुसरून माहितीचे संकलन करण्यात आले.

ब) द्वितीय माहिती :

म्हावशी गावातील केलेले सर्वेक्षण म्हावशी ग्राम विकास कमिटी कार्यालय , ग्रामपंचायत सदस्य, इंटरनेट इ. मार्फत आवश्यक असणारी द्वितीय स्वरूपाची माहिती सांख्यिकीय स्वरूपात मिळवण्यात आली.

प्राकृतिक रचना - म्हावशी

1) हवामान :

म्हावशी हे गाव मोसमी हवामान प्रदेशात असून मोसमी पाऊस अनिश्चित स्वरूपाचा असतो. खंडाळा हा कायम दुष्काळी असल्याने साहजिकच म्हावशी गावामध्ये पर्जन्याचे प्रमाण अत्यल्प असून ते सरासरी 400 ते 500 मी. इतके आहे. तसेच तापमान अधिक असल्याने कडक उन्हाळे जाणवतात. मे महिन्यात सर्वाधिक तापमान 36 अंश इतके असते. या गावात हवामानाचा परिणाम शेती व्यवसायावर झालेला दिसून येतो. म्हणून कमी पावसावर येणारी पिके या ठिकाणी घेतली जातात.

2) मृदा-जमीन :

भारत हा कृषिप्रधान देश आहे. त्यामुळे शेतीच्या दृष्टीने जमिनीला फार महत्व आहे. आम्ही भेट दिलेले म्हावशी हे गाव डोंगराच्या पायथ्यालगत खडकाळ भागावर वसलेले असल्याने जमिनीचे स्वरूप काही भागात खडकाळ असून ती मृदा बागायत, मुरमाड गटात मोडते अभ्यास क्षेत्रातील मृदा मध्यम जाडीची असून तीची सर्वसाधारण जाडी 55 से.मी व 1 मी पर्यंत आढळून येते या गावामध्ये पाणी पुरवठ्याच्या सुविधा नसल्यामुळे पारंपारिक पीक मोठ्या प्रमाणात घेतली जातात.

3) पाणीपुरवठा :

पाणी हे मानवाच्या प्रमुख गरजापैकी एक महत्वाची गरज महत्वाची गरज असून पाण्याचा उपयोग पिण्याकरिता शेतीसाठी उदयोगासाठी केला जातो. म्हावशी ग्राम विकास कमिटी तर्फे बोरवेल वर हापसे बसवून केलेली आहे. त्याच प्रमाणे सार्वजनिक नळ योजना त्या ठिकाणी अर्तगत केलेली आहे. हात पंपाच्या सहाय्याने पाणी लोकांपर्यंत पोहचवले असून पाणीपुरवठ्यांची सोय उत्तम प्रकारे केलेली आहे.

लिंग गुणोत्तर :

एका विशिष्ट वेळी स्त्री पुरुषांचे सामाजिक स्थान लक्षात येण्यासाठी तसेच स्त्री पुरुष समानतेची कल्पना येण्यासाठी गुणोत्तर प्रमाण उपयोगी ठरते. म्हणूनच आम्ही म्हावशी ग्राम सर्वेक्षण अभ्यासात लिंग गुणोत्तर प्रमाणचा समावेश केला.

दर हजार पुरुषांमागे स्त्रीयांचे प्रमाण काढण्यासाठी खालील सूत्राचा वापर केला जातो.

सूत्र :

$$\text{लिंग गुणोत्तर} = \frac{\text{म्हावशी मधील एकुण स्त्रीया}}{\text{म्हावशी मधील एकुण पुरुष}} \times 1000$$

लोकसंख्या अभ्यास : म्हावशी

म्हावशी हे गाव सातारा जिल्ह्यातील खंडाळा तालुक्यात वसलेले आहे. या गावात एकूण 184 कुटुंबे असून गावची सन 2011 मधील लोकसंख्या 824 इतकी आहे. त्यातील 432 पुरुष व 392 स्त्रिया आहेत. या गावातील जास्तीत जास्त लोक हिंदू मराठा , माळी या समाजातील आहेत.या गावामध्ये बहुतांश लोक नोकरी व शेती व्यवसाय करतात.गावात 25% लोक शिक्षक आहेत. तर काही लोक शेत-मजुरी व नोकरी करतात. गावामध्ये जिल्हा परिषदेची प्राथमिक शाळा आहे. तसेच माध्यमिक विद्यालय आहे. गटारे दळणवळण , पिण्याच्या पाण्यासाठी प्रादेशिक नळपाणी पुरवठा आहे. या गावचा आर्थिक व्यवहार लोणंद व खंडाळा या शहरावर अवलंबून आहे.

धर्म जात व भाषा :

म्हावशी गावातील शैक्षणिक आढावा घेण्याच्या उद्देशाने केलेल्या सर्वेक्षणातून मिळालेल्या माहितीवरून जास्तीत जास्त लोक मराठा व माळी समाजातील आहेत. या गावात सर्व लोक मराठी भाषा बोलतात. या गावात वास्तविक बंधुता व समानता आढळून येते.

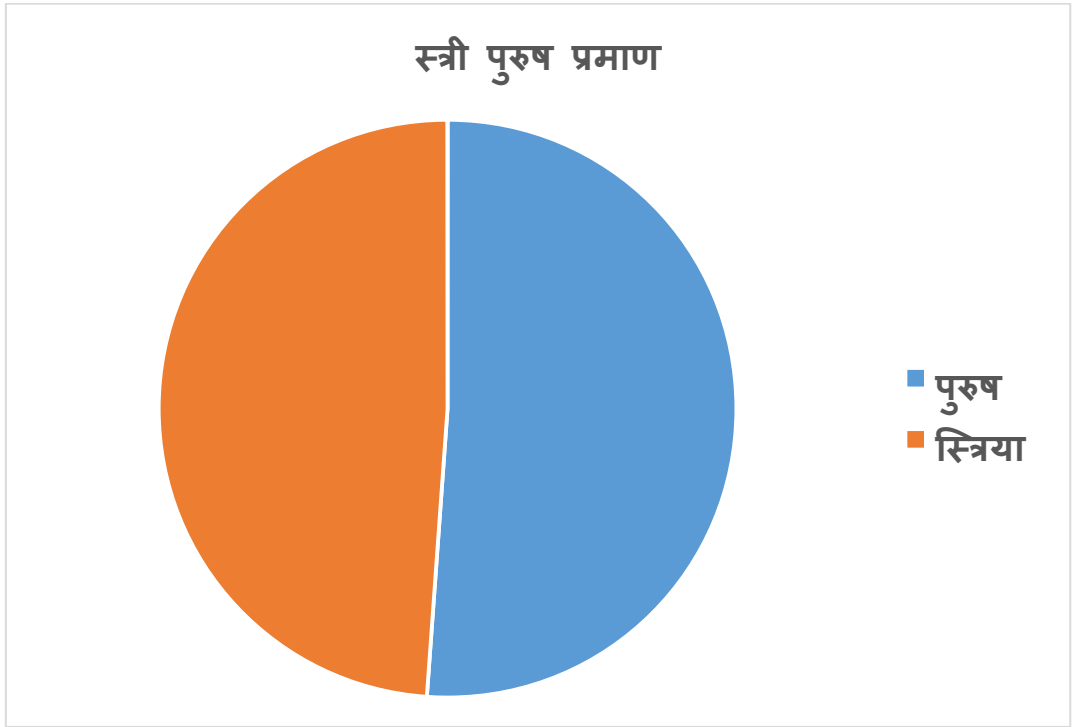
लोकसंख्या वाढ :

भारताच्या सन 2011 मधील जनगणनेनुसार भारताची लोकसंख्या 121 कोटीपेक्षा अधिक होती. महाराष्ट्राची 11,23,72,972 लोकसंख्या होती. लोकसंख्येच्या दृष्टीने महाराष्ट्राचा भारतात दूसरा क्रमांक लागतो. महाराष्ट्रातील लोकसंख्येच्या दरावर नैसर्गिक व सांस्कृतिक घटकांचा परिणाम होतो. उदा. हवामान , दरडोई उत्पन्न , नागरिकीकरण इ.

सन 2011 मधील जनगणनेनुसार म्हावशी गावाची लोकसंख्या 824 इतकी असून पुरुषांचे प्रमाण स्त्रियांपेक्षा जास्त आहे.

म्हावशी लोकसंख्या तक्ता

अ.न.	वर्ष	पुरुष	स्त्रिया	एकूण
1	सन 2011	432	392	824

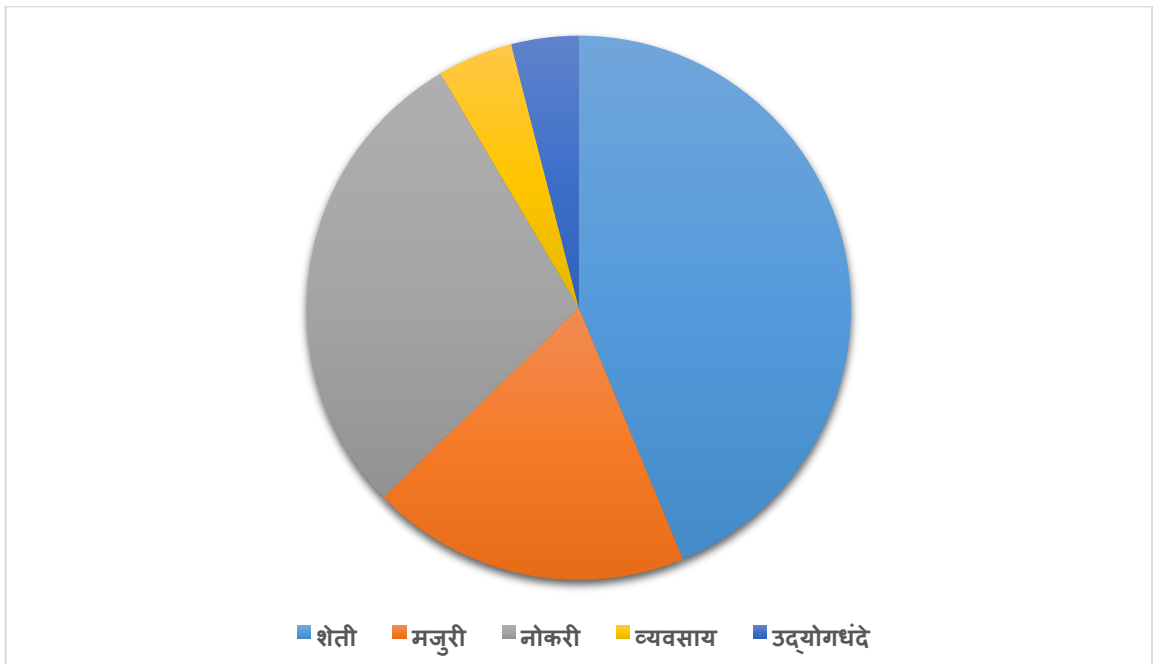
वय संरचना :

म्हावशी गावातील लोकसंख्येची विभागणी केल्यावर एकूण लोकसंख्येत काम करणाऱ्यांचे प्रमाण किती आहे हे समजू शकते. गावातील 15 ते 59 वयोगटातील स्त्री-पुरुष काम करू शकतात. म्हणजे 0 ते 14 वयोगटातील मुले- मुली आणि 60 वर्षांपेक्षा जास्त वयोगटा दरम्यान असणाऱ्या लोकसंख्येचे प्रमाण अधिक असेल ते परावलंबी अनुत्पादक प्रमाण कमी असते. या गावात मृत्युदर कमी झाला आहे.

व्यवसाय संरचना :

कोणत्याही देशाच्या अर्थव्यवस्थेच्या विकासाची अवस्था ही त्या देशातील काम करणाऱ्या लोकसंख्येची विविध व्यवसायात कशा पद्धतीने विभागणी झालेली आहे याचा अभ्यास करणे महत्वाचे ठरते. म्हावशी गावातील व्यवसाय संरचनेचे पुढील पाच गटात वर्गीकरण केले आहे. 15 वर्षाखालील बालकांचा आणि 60 वर्षाखालील वृद्धांचा कार्यकारी लोकसंख्येत समावेश करण्यात आला नाही.

अ.न.	प्राथमिक व्यवसाय		द्वितीय व्यवसाय	तृतीय व्यवसाय	
1	शेती	मजुरी	नोकरी	व्यवसाय	उद्योगधंदे
पुरुष	173	76	115	20	16
टक्केवारी	43.25%	19%	28.75%	5%	4%

वरील तक्त्यावरून असे दिसून येते की, 43.25% लोक हे प्राथमिक व्यवसायावर अवलंबून आहेत. 28.75% लोक हे नोकरीवर अवलंबून आहेत. 4.5 % लोक हे व्यवसाय व 4% लोक हे उद्योगधंद्यावर अवलंबून आहेत.

आर्थिक संरचना :

आम्ही भेट दिलेल्या म्हावशी या गावाच्या लोकसंख्येच्या संरचनेचा अभ्यास करताना आर्थिक संरचना घटकांचा अभ्यास करावा लागतो. आर्थिक संरचनेच्या अभ्यासातून उत्पन्नाची पातळी व दर्जा समजतो. आर्थिक संरचना तक्ता पुढीलप्रमाणे...

आर्थिक संरचना तक्ता:

अ.न.	वार्षिक उत्पन्न	कुटुंबांची संख्या
1	5000 रु. पेक्षा जास्त	11
2	5000 ते 10000 रु.	16
3	10000 ते 20000 रु.	23
4	20000 ते 30000 रु.	30
5	30000 ते 40000 रु.	35
6	40000 ते 50000 रु.	19
7	50000 रु.पेक्षा जास्त	53
	एकूण	187

शैक्षणिक आढावा : अभ्यास

पूर्वीच्या काळी शिक्षण हे उच्चवर्णीय लोकांनी घ्यायचे अशी पद्धत होती. कालांतराने त्यात बदल होऊन शिक्षण हे सर्व तळागाळातील लोकांसाठी असावे असा ठराव महात्मा फुले यांनी हंटर आयोगापुढे मांडला. त्यानुसार प्राथमिक शिक्षण सर्व मुलांसाठी खुले झाले पण स्त्रियांना मात्र शिक्षणाची दारे बंद होती. चूल व मूल हेच स्त्रियांचे कार्यक्षेत्र मानले होते. याच पारंपारिक विचाराच्या समाजात जुन्या व भुरसटलेल्या विचारांचे जोखड जर फेकून द्यायचे असेल म्हणजेच समाज सुधारायचा असेल तर प्रथम स्त्री शिकली पाहिजे हे महात्मा फुले यांनी ओळखले व त्यांच्या पत्नी सावित्रीबाई फुले यांना शिकवले. म्हावशी हे गाव शैक्षणिकदृष्ट्या सुधारलेले असून गावात पुरुषांपेक्षा स्त्रियांची संख्या कमी आहे. म्हावशी गावात जि. प. शाळा तसेच माध्यमिक विद्यालय आहे. सर्वेक्षणातून या गावातील शैक्षणिक स्तर पुढीलप्रमाणे स्पष्ट होतो.

शैक्षणिक स्तर	मुले / पुरुष	मुली / स्त्री	एकूण
1 ली ते 4 थी			

म्हावशी गावातील शैक्षणिक स्तर

1) प्राथमिक शाळा :

म्हावशी येथील मुलांसाठी 1ली ते 4 थी पर्यंत जिल्हा परिषद शाळा आहे.

2) अंगणवाडी संस्था :

म्हावशी येथे 2 अंगणवाडी संस्था असून यामध्ये 3 ते 6 वयोगटातील मुले -मुली जातात.

3) पाणीपुरवठ्याच्या सोयी :

म्हावशी येथे पाणीपुरवठ्याच्या सोयी चांगल्याप्रकारे आहेत. गावात नळपाणीपुरवठा योजना आहेत. नळाव्दारे पाणी पुरवले जाते तसेच गावात 01 हातपंप आहे. अशाप्रकारे पाण्याची उपलब्धता आहे.

4) समाज मंदिर :

म्हावशी या गावातील लोकांसाठी समाज मंदिर बांधण्यात आले आहे. तसेच बाळसिद्धनाथ मंदिर, डंगळाई माता मंदिर, सावता माळी मंदिर, विठ्ठल मंदिर, मारुतीचे मंदिर व लक्ष्मी देवीचे मंदिर आहे.

5) रस्त्यावरील दिवाबत्ती :

म्हावशीमध्ये रस्त्यावर ठिकठिकाणी दिवाबत्तीची सोय केलेली आहे. 5 दिवाबत्ती सौरउर्जेवर कार्यरत आहेत.

म्हावशी गावातील शैक्षणिक समस्या

1) आर्थिक परिस्थिती :

म्हावशी गावामध्ये काही ठिकाणी गरीब परिस्थितीमुळे काही मुलांना शाळेत जाता येत नाही.

3) स्थगिती :

म्हावशी गावामधील सर्वेक्षणात असे दिसून आले की बऱ्याच कुटुंबात 10 वी पर्यंतच शिक्षण घेतले असून त्यानंतर उच्च शिक्षणास स्थगिती आली आहे.

म्हावशी गावातील शैक्षणिक समस्येवर उपाय :

1) शाळेबाबत आकर्षकता :

मुलांनी शाळेत यावे, त्यांना शाळेविषयी गोडी वाटावी यासाठी शाळेत वेगवेगळे उपक्रम राबविणे आवश्यक आहे. त्यामुळे मुलांची उपस्थिती टिकून राहिल.

2) आर्थिक मदत :

आर्थिक परिस्थितीमुळे काही मुलांना शाळेत यायला जमत नसेल तर शासनाकडून त्या मुलांसाठी काही योजना आखून त्यांचा सर्व खर्च करणे गरजेचे आहे.

3) शिक्षणाविषयी जनजागृती :

म्हावशी या गावातील लोक जास्तीत जास्त 10 वी पर्यंतच शिकलेले असून या गावात सरकारी नोकरी करणारे लोक कमी प्रमाणात दिसून आले. यासाठी शिक्षणाविषयी जनजागृती करणे गरजेचे आहे.

4) गावात वाचनालय सुरू करणे :

गावातील लोकांना, मुलांना वाचनाची गोडी वाटावी म्हणून गावात वाचनालय सुरू करावे. गावातील मुलांना चालू घडामोडी समजून सांगाव्यात. यासाठी वाचनालय असावे. गावातील शैक्षणिक समस्या विचारात घेऊन वरीलप्रमाणे त्यावर उपाययोजना सुचवल्या आहेत.

गावातील साक्षरता :

गावातील साक्षरता :

कोणत्याही देशाच्या सर्वांगीण विकासासाठी लोकसंख्येचे शिक्षण हा महत्वाचा घटक समजला जातो. स्वतःच्या भाषेत लिहता-वाचता येणे म्हणजेच साक्षर होय. ज्याला कोणत्याही भाषेत पूर्ण क्षमतेने लिहता-वाचता येत नाही त्याला निरक्षर म्हटले जाते. शिक्षण ही सामाजिक बाब समजली जाते. अर्थपूर्ण शिक्षणामुळे व्यक्तींना वैज्ञानिक दृष्टी प्राप्त होते. लोकसंख्येची वाढ रोखण्याची जाणीव होते. व त्यामधून कुटुंब नियोजनाची प्रभावी अंमलबजावणी करता येते. लोकसंख्येची आर्थिक व सामाजिक गतीमानता ही तेथील साक्षरतेवर व शैक्षणिक पातळीवर अवलंबून असते. तसेच गावचा विकास हा साक्षरतेवर अवलंबून असतो. म्हणूनच ग्रामसर्वेक्षणात साक्षरता हा घटक घेतला आहे.

साक्षरतेचे मापन करण्यासाठी साक्षरता प्रमाण विचारात घेतले जाते. साक्षरता प्रमाण पुढील सूत्राच्या सहाय्याने काढले जाते.

सूत्र :

$$\text{साक्षरता प्रमाण} = \frac{\text{एकूण साक्षर व्यक्तींची संख्या}}{\text{एकूण लोकसंख्या}} \times 100$$

म्हावशी गावात साक्षरतेचे प्रमाण 80% आहे.

सर्वेक्षण केलेल्या म्हावशी गावातील समस्या

प्रस्तावना :

सहयात्रीच्या डोंगरांगाचा वारसा लाभलेल्या खंडाळा तालुक्यातील खंडाळ्यापासून 4 कि.मी अंतरावर अहिरे बाजूस म्हावशी हे गाव आहे. हे गाव खंडाळा तालुक्यात बसलेले आहे.

म्हावशीला भेडसावणाऱ्या समस्या :-

1) शेतीच्या संदर्भात :

म्हावशी मधील बहुतांश लोक शेतीवरच आधारित - अवलंबून आहेत. या गावातील लोकांना 5 ते 6 किमी अंतरावर शेतजमीन करण्यासाठी मिळालेल्या आहेत. त्यामुळे रोज शेतावर जाण्यासाठी लागणारा वेळ व वाहन यांच्या समस्या निर्माण होतात. त्यामुळे शेतीवर पूर्ण लक्ष ठेवता येत नाही परिणामी शेतीवर अनेक समस्या निर्माण होतात.

2) पक्क्या रस्त्यांची कमतरता :

या गावातील बहुतांश रस्ते हे कच्च्या स्वरूपातील आहेत. या गावाची विशिष्ट ओळख नसली तरीही आजपर्यंत या लोकांना पक्क्या रस्त्याची उपलब्धता झाली नाही.

3) वाहतूकीच्या सोयीचा अभाव :

या गावात पक्के रस्ते उपलब्ध होत नाहीत. त्यामुळे वाहतूकीच्या सोयींची कमतरता होते. या गावात महाविद्यालयीन शिक्षण नसल्यामुळे या गावातील मुलांना बाहेरगावी शिक्षणासाठी लावे जावे लागते.

5) शैक्षणिक सुविधांचा अभाव :

म्हावशी गाव या गावात मुलांसाठी अंगणवाडी व प्राथमिक शिक्षणाच्या सोयी उपलब्ध आहेत. परंतु माध्यमिक, उच्च माध्यमिक व पदवीपर्यंत शिक्षणासाठी मुलांना खंडाळा ,शिरवळ,लोणंद येथे जावे लागते. त्यामुळे बराचसा वेळ पायी चालण्यात व प्रवासात जातो.

6) उदरनिर्वाह :

या गावातील लोकांचा उदरनिर्वाह शेती या एकमेव व्यवसायावर अवलंबून आहे. गावातील तरुण वर्ग मोठ्या प्रमाणावर शिक्षणासाठी शहराकडे आकर्षित झालेला दिसून आला.

7) शासकीय धोरणांचा अभाव :

म्हावशी या गावात शैक्षणिक सुविधा, रेशनिंग कार्ड एस.टी. बस थांबा,शौचालय, सुधारित चुली इ. दिसून आल्या.

म्हावशी गावातील समस्येवरील उपाय

- 1) खडकाळ व नापीक जमीन मोठया प्रमाणावर शेती लागवडीखाली आणणे.
- 2) शेतीमध्ये ठिबक सिंचनाचा वापर करून पाण्याची कमतरता दूर करता येईल.
- 3) गावात महिलांसाठी बचत गट स्थापन करून देणे.
- 4) शैक्षणिक सोई सुविधांचा अधिकाधिक विकास करणे.
- 5) गावात दलित वस्ती सुधार योजना अंमलात आणणे.
- 6) गावात शेतीवजा लहान-लहान उद्योगधंदे उभारून रोजगार निर्मिती करणे.
- 7) शेतीसाठी पाण्याच्या मुबलक सोई उपलब्ध कराव्यात.
- 8) गावात शासकीय योजनेची अंमलबाजावणी वेळीच करावी.
- 9) गावात प्राथमिक आरोग्य केंद्र व पशुवैद्यकीय दवाखाना उपलब्ध करावा.
- 10) गावातील सांडपाणी झाडांना किंवा शेतीला वापरावे.
- 11) गावात तांत्रिक व संगणक शिक्षणाची सोय असावी.
- 12) गावातील लोकांच्या ज्ञानात भर पडावी यासाठी वाचनालयाची सोय करावी.
- 13) गावात भांडण-तंटा होऊ नये यासाठी प्रयत्न करणे.

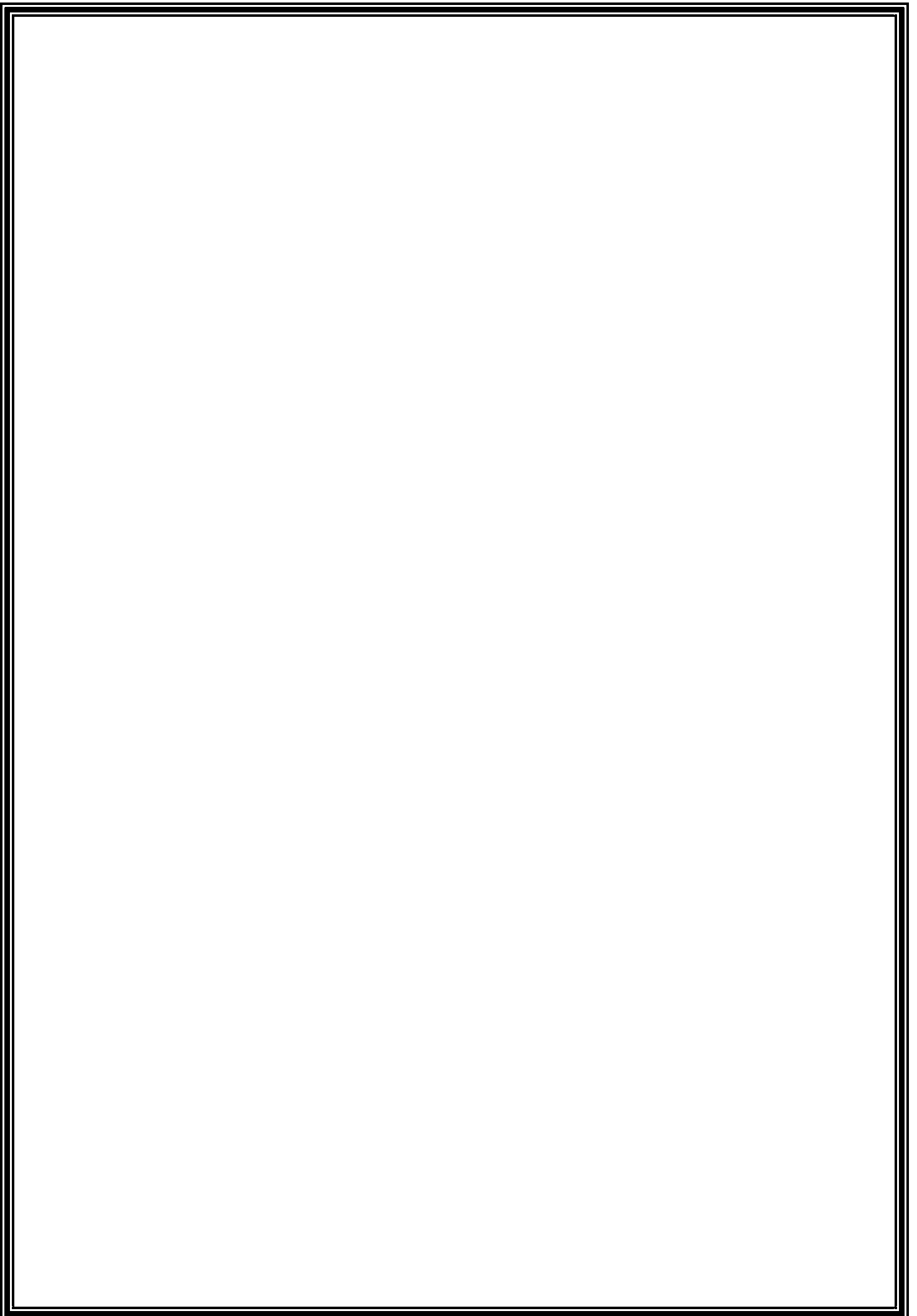
निष्कर्ष :

म्हावशी, ता. खंडाळा जि.सातारा या गावचा ग्राम सर्वे केल्यानंतर त्यामध्ये विविध गोष्टींचा अभ्यास करून त्यांचे विश्लेषण करण्यात आले. शैक्षणिक आढावा घेतल्यानंतर काही निष्कर्ष काढण्यात आले. ते निष्कर्ष पुढीलप्रमाणे आहेत.

1. गावातील 50% लोक माळी समाजातील, 25% लोक मराठा समाजातील व 25% लोक मागासवर्गीय समाजातील आहेत.
2. बहुसंख्य लोक मराठी भाषिक आहेत .
3. साक्षरतेच्या अभ्यासातून असे दिसून आले की, स्त्री साक्षरतेचे प्रमाण जास्त आहे.
4. गावातील लोकसंख्येवरून असे दिसून आले की, स्त्रियांची संख्या ही पुरुषांच्या संख्येपेक्षा कमी आहे.
5. म्हावशी गावात बहुसंख्य लोक बागायती शेती व मजुरी हेच प्राथमिक व्यवसाय करतात. तर नोकरी करणाऱ्यांचे प्रमाण जास्त आहे. जवळपास 25% लोक शिक्षक आहेत.
6. गावातील सर्वाधिक कुटुंबांचे उत्पन्न 30000 ते 40000 च्या दरम्यान आहे. तर 50000 रु. पेक्षा जास्त उत्पन्न असणाऱ्या कुटुंबांची संख्या 20 आहे.
7. घरातील सुख सोयीची साधने बहुसंख्य कुटुंबात आहेत.
8. शासनाच्या धोरणांची अंमलबाजावणी सुरळीतपणे होते.
9. म्हावशी गावात चांगल्या प्रमाणात शैक्षणिक सोयी सुविधा असून त्याचा तेथील मुलांवर चांगला परिणाम होतो.
10. म्हावशी गावातील रस्ते, इतर सोयी सुविधा चांगल्या प्रकारच्या आहेत.
11. बंदिस्त गटारांच्या सोई झाल्या आहेत.

संदर्भ :

- 1.आपला सातारा जिल्हा : इंद्रजीत नलपडे , डॉ. शहापूरक , डॉ.शेटे , डॉ.फुले – अभिजीत प्रकाशन , लातूर
2. प्रात्यक्षिक भूगोल : डी.वाय.अहिरराव - सुदर्शन प्रकाशन, नाशिक.
3. म्हावशी प्रकल्प अहवाल- म्हावशी विकास कमिटी.
4. Google.Com.
5. <http://villageinfo.in>

१. आपण बचत करता का? होय---नाही ----

बचत करीत असल्यास महिना रू. -----

२. बचतीचा विनियोग कोठे करता :बँक ----पतसंस्था ----एल.आय.सी.---- स्वतःजवळ

ड) योजना विषयक माहिती

१. आपणास सरकारच्या योजना मिळतात का? होय ---नाही ---

२. योजनेचा तपशील इंदिरा आवास--- निवृत्तीवेतन ---रेशन--- शेतीयोजना----

३. आपणास मिळणाऱ्या योजना पुरेशा वाटतात का ? होय ---नाही---

४. योजना पुरेशा नसल्यास तुमच्यापेक्षा काय आहेत ?-----

इ) सामाजिक माहिती

१. वर्तमानपत्राचे दररोज वाचन करता का? होय ---नाही ---

२. वाचण्याचे ठिकाण: ग्रंथालय--- घर--- चावडी ---इतर ----

३. गावातील सामाजिक उपक्रम कोणते :व्याख्यान ---मेळावा--- प्रदर्शन--- इतर ---

४. गावातील उपक्रमात सहभाग घेता का? होय ---नाही--- कधीतरी ---

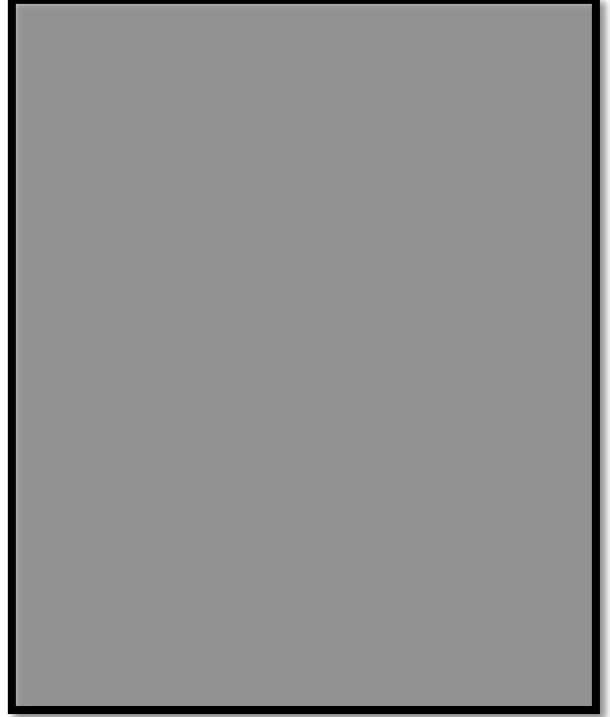
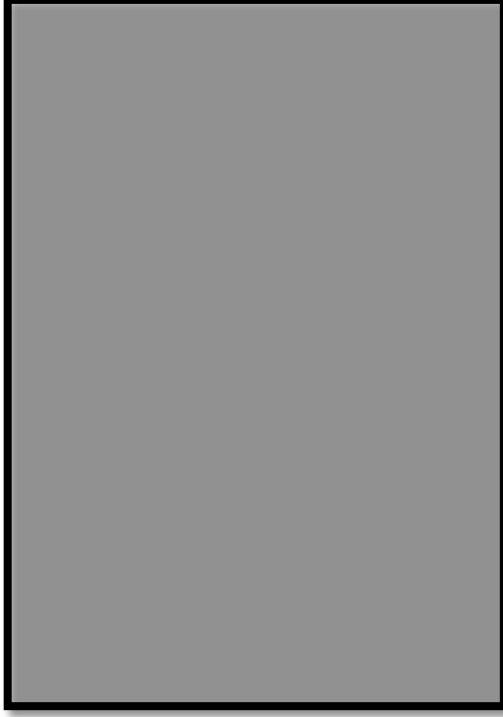
५. राष्ट्रीय कार्यक्रमात सहभागी होता का? होय--- नाही ---कधीतरी---

६. सणसमारंभ कसे साजरे करता: सार्वजनिक--- स्वरूपात ---कौटुंबिक---

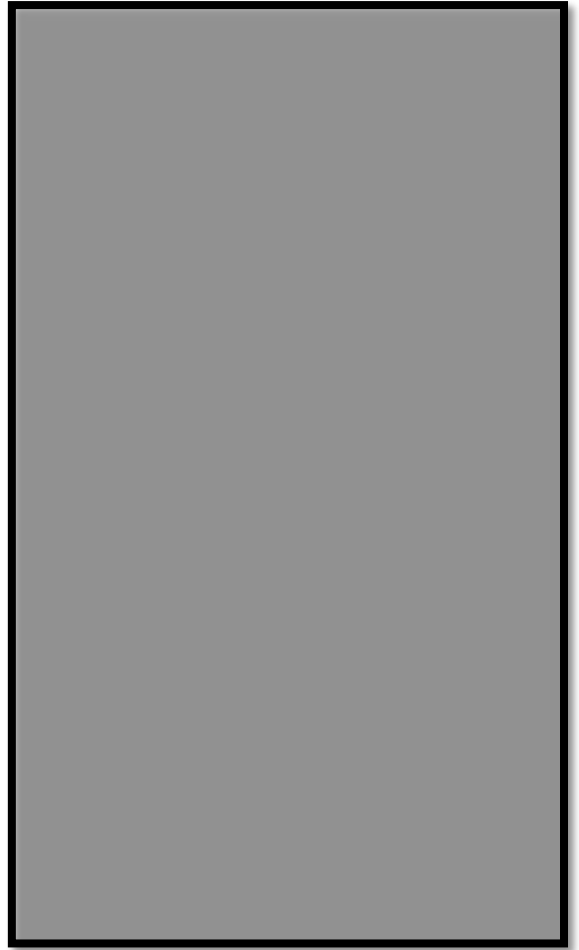
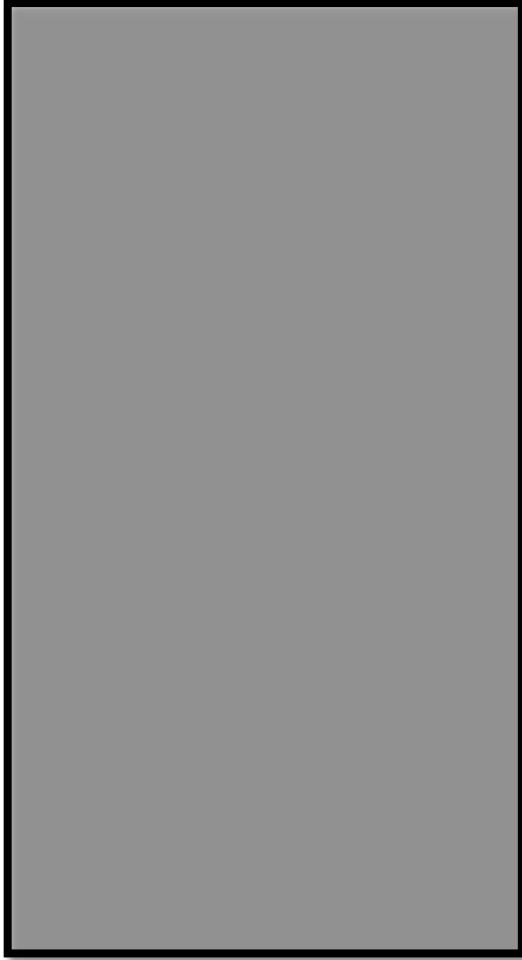
७. सावित्रीबाई व महात्मा फुले यांच्या जीवनकार्याचे ग्रंथ वाचन केले आहे का? होय ---नाही---

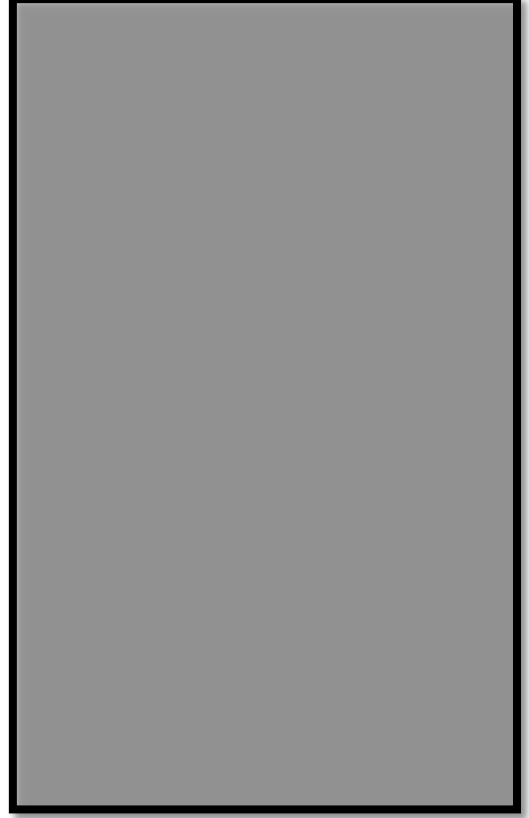
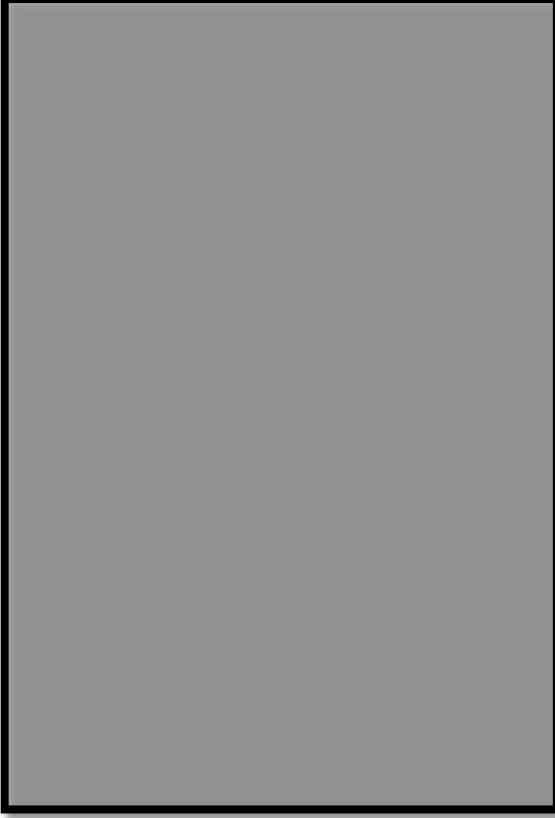
असल्यास ग्रंथांची नावे-----

८. सामाजिक, शैक्षणिक व आर्थिक विकासासाठी उपाय योजना सुचवा :-----

म्हावशी गावातील ग्रामस्थांशी संवाद साधताना विद्यार्थी व प्राध्यापक वृंद

म्हावशी गावात जनजागृतीसाठी तयार केलेल्या बोलक्या भिंती

